

IZ INVENTARA MAJOLIKE U ZADRU

SOFIJA PETRICIOLI

Iako se u Dalmaciji posvetilo mnogo pažnje predmetima umjetnog obrta, pa i samim obrtnicima, o glaziranoj keramici »majolici« koja se izrađivala i upotrebljavala od XIII stoljeća na ovamo ne postoji niti jedan napis.

Međutim arhivski izvori spominju postojanje i upotrebu tih predmeta, pa čak i zanatlije koji su ih proizvodili. C. Fisković¹⁾ zabilježio je u Zadru dva »pignataria«, Blaža Vukojeva iz zadarskog Predgrađa²⁾ i Radoja Milatovića »de villa Tareschiane«³⁾. Kod Prage⁴⁾ se uz naziv »pignatarii« javlja i »bocalai«, a iznosi se i jedan zanimljiv podatak: »incontriamo persino l'officina di un pesarese che fabricava ceramiche«, ali na žalost nije citiran izvor. Brunelli⁵⁾ je, obrađujući zadarske testamente i inventare, zabilježio sve izraze koji su se odnosili na keramičke predmete: pladine de lapide, pladine de damasco ili damascene, pladine vitree de damasco, zatim scutelle, scudelle, taglieri, taieri, trieri, plane. Već po ovim brojnim izrazima zaključujemo da je upotreba keramičkih predmeta bila vrlo česta. Ali glavni razlog da se srednjovjekovnoj i renesansnoj keramici nije obratila nikakva pažnja jest u tome što se, koliko je do sada poznato, nije našao niti jedan predmet koji se do današnjih dana sačuvao u kojoj postojećoj zbirci umjetničkih predmeta, kao što je to slučaj u Italiji. Do takve keramike dolazilo se samo arheološkim iskapanjem ili slučajnim nalazima, ali zbog sličnosti sa suvremenom pučkom keramikom nije bila cijenjena i propadala je. Zadar se našao u posebnim okolnostima, jer su ratna bombardovanja koje su opustošila veliki dio njegove površine, za-

¹⁾ C. Fisković, Zadarski srednjovjekovni majstori, Split 1959, str. 172, bilješka 430a.

²⁾ Hist. arhiv u Zadru, Akti notara Šimuna Damiani, sv. IV, sveščić 5

³⁾ Ibid. sv. V, sveščić 6.

⁴⁾ G. Praga, Zara nel Rinascimento, Archivio storico per la Dalmazia, Anno X, Vol XX, fasc. 115, str. 310 (9), Roma 1935.

⁵⁾ V. Brunelli, Storia di Zara, Il Comune in sul finire dei tempi di mezzo, Archivio storico per la Dalmazia, Anno X, Vol XIX, fasc. 110, Roma 1935, str. 65 (45)

pravo njegov srednjovjekovni centar, omogućila da se nesmetano ispituju njegovi stariji kulturni slojevi pa tako i srednjovjekovni.

Sakupljanjem fragmenata majoličke keramike započelo se poslije 1954. godine, ali tada još nije bilo sistematsko: sakupili bi se samo veći i ljepši komadi.

Sistematskim sakupljanjem započelo se pak u drugoj polovini 1959. godine. Od toga vremena pa do danas zabilježeno je na zadrskom poluotoku 27 lokaliteta. Do osnivanja Gradskog muzeja, odnosno sada Kulturnohistorijskog odjela Narodnog muzeja u Zadru god. 1960, ulomke je skupljao Arheološki muzej u Zadru a odonda se pohranjuju u Narodnom muzeju. Iskustvo nam je pokazalo da postoje dvije vrste nalaza od kojih obje nisu jednako zanimljive. Nešto veći broj predstavljaju nalazi u raznim nasipima, rasturena smetišta ili javna smetišta ispred gradskih zidina gdje je dopiralo more i djelomično raznijelo odbačene dijelove. Manji je broj onih vrijednijih lokaliteta koji predstavljaju crne jame. To su za stručnjaka najdragocjenija mjesta sa najviše odbačenih predmeta, jer se na ograničenom prostoru uz razne otpatke, kosti, puževe i slično nalaze brojni keramički ulomci od kojih se često mogu sastaviti potpuni predmeti. To su mjesta gdje je srednjovjekovni čovjek odbacio tek razbijeni predmet, razbijen tada možda samo u dva dijela, ali se tokom vremena razbio u manje djeliće.

U ovom članku iznosimo jedno nalazište koje je sređeno i sistematizirano, a predmeti za koje je bilo dovoljno osnova rekonstruirani su.

Otkriveno je u siječnju 1960. godine prilikom arheološkog istraživanja terena na uglu Ul. I. L. Ribara i Pavlinovićeve ul. Na ulomke se nailazilo na dubini od 1 do 2 metra. Jama se nalazila tik uz ulicu M. Pavlinovića i nije mogla biti cijela istražena jer ju je presjekao jedan naknadni zid koji se nalazio uz pločnik ulice. Nalaz je ipak bio vrlo plodan, jer se od sakupljenih ulomaka moglo sastaviti 12 predmeta, od kojih su neki odlično sačuvani i vrlo kvalitetni.

Keramika koja je nađena može se datirati u vrijeme od sredine XV do početka XVI stoljeća. Izrađivana je iz više vrsta gline, a razlikuje se u obliku, debljini stijenki i ukrasu.

Kuhinjsko posuđe je jednostavno i bez ukrasa. Bolji primjerci su vrlo tankih stijenki, izrađeni od crvene gline, glazirani s obje strane prozирnom glazurom. Prostiji su debelih stijenki tamnosive boje i zrnate strukture. Po materijalu se ništa ne razlikuju od današnjih lončarskih proizvoda na Ižu i zadrskom zaleđu.

Luksuzni predmeti su također izrađivani od dviju vrste gline: svjetle i crvene, a primjenjivana su i dva načina ukrašavanja.

Svjetla glina je ukrašena crtežom u nekoliko boja među kojima prevladava plava, a premazana je bijelom ili prozирnom glazurom. Crvena glina upotrijebljena je za izradu posuđa sa graviranim ukrasom. To je složeniji način ukrašavanja iako pri poređivanju s posuđem od svjetle gline ovo djeluje sirovije i primitivnije. Teh-

nika ukrašavanja je slijedeća: crvena glina premaže se tankim slojem bijele gline (engobom), a zatim se tankim predmetom ugrebe crtež i glazira prozirnom glazurom. Kako je na graviranim mjestima odstranjena bijela glina i vidi se crvena podloga, linija crteža dobiva tamnu boju. Pri kolorističkom ukrašavanju ovog posuda upotrebljavaju se raznobojne glazure koje se prilikom pečenja redovito razliju i pređu granice crteža. Uvijek se upotrebljavaju iste boje: zelena i oker, a rjeđe svjetloplava ili ljubičasta. Detaljnije ćemo prikazati zanimljivije predmete.

1. VRČ SA CVIJETOM PERUNIKE

Veličina: visina 25 cm, promjer dna 11,5 cm. Sastavljen iz velikog broja malih ulomaka koji su dosta oštećeni. Dno je rekonstruirano.

Vrč je vrlo velik, ima stopu, grlo s kljunom i kratku ručku koja se u donjem dijelu stapa s trbuhom. Na prednjoj strani ukrašen je velikim ovalnim medaljonom. Medaljon je uokviren tzv. motivom »ljestava«⁶⁾ izvan kojega ima nekoliko simetrično raspoređenih lepezastih ukrasa, dva uz kljun, dva na sredini i dva pri dnu. Cijeli medaljon ispunjen je vrlo stiliziranim cvijetom sličnim perunici. Osnovni dijelovi su mu središnji dio i dva velika zavrnutu lista. Središnji dio naziva se u literaturi »penna di pavone« ili »occhio di pavone«⁷⁾, jer ima oblik i boje paunova pera. Međutim Liverani smatra da je taj motiv istočnjačkog porijekla⁸⁾ još iz početka brončanog doba i da predstavlja simbol izlazećeg sunca. Zavrnuti listovi međutim su tipični gotički motiv i javljaju se gotovo svugdje, u arhitekturi, u miniaturomama i na tekstilu. Mekoća i oblina listova osobina su Faenze i Romagne, a krutost i ukočenost sjevera i juga Italije.⁹⁾

Crtež je raden plavom bojom, okvir vrlo tamnom, a unutrašnji motiv otvorenijom. U medaljonu upotrijebljeno je dosta oker i zelene boje uz mali dodatak žute.

Predmeti sa cvjetnim motivima čine posebnu skupinu »famiglia floreale gotica«¹⁰⁾ koja se neposredno nastavlja u »famiglia a penna di pavone«¹¹⁾, a neki ih autori niti ne dijele strogo, jer se oba motiva često javljaju na istom predmetu. Vremenski se ova dva stila uklapaju između 1460—1495. god.

⁶⁾ Chompret Dr. J. Répertoire de la Majolique Italienne, Vol I, Paris 1949.

⁷⁾ »Penna di pavone« naziva G. Ballardini u »Corpus della Maiolica Italiana, Tomo II Roma 1938., str. 10, dok je izraz »occhio di pavone« odnosno »Pfaeuenaugemuster« prvi upotrijebio W. Bode (Anfänge Der Majolikakunst in Toskana, Berlin 1911) a po njemu Liverani.

⁸⁾ G. Liverani, Italienische Majolika, str.17, Köln 1960, str. 17.

⁹⁾ Ibid. str. 16.

¹⁰⁾ Ibid.

¹¹⁾ Ballardini, o. c. str. 10.

2. VRČ S INICIJALIMA »I C«

Veličina: visina 24 cm, promjer dna 11 cm. Sastavljen je iz većeg broja ulomaka, ali je čitav osim kljuna koji je rekonstruiran. Boje i glazura su vrlo dobro sačuvani.

Po obliku sličan je vrču s perunikom samo što je nešto manji. Bogato je ukrašen. Na prednjoj strani ima veliki medaljon obrubljen »ljestvama«. Medaljon je ispunjen jednostavnim virovitim vijencem unutar kojega su inicijali I C. Slova su napisana kapitalom, lijepa su i pravilna, jedino što su malo nagnuta u desnu stranu. Ispred i između njih nalaze se tanki, na krajevima malo zavrnuti, a u sredini zadebljani potezi koji se često javljaju na keramičkim predmetima sa slovima, a služe za razdvajanje slova.

Slova slobodno prelaze preko raznobojnih koncentričnih krugova koji su se smjestili unutar virovitog vijenca. Bočne strane su također bogato ukrašene. Simetrične su. Odmah uz medaljon je stupac vodoravnih poteza koji su vrlo slobodno rađeni. Nakon njih povučena su tri uspravna poteza, a iza malog razmaka stupac malih kosih poteza koji se međusobno križaju. Uz ručku su ponovo tri uspravna poteza. Grlo je ukrašeno trakom kosih iskrižanih potezića.

Osnovna boja je plava uz dodatak okera (izraziti vijenac) i zelene (ispod slova).

3. VRČ SA GRBOM

Visok je 19 cm, a promjer dna mu je 10,5 cm.

Sastavljen iz mnogo ulomaka, nedostaje ručka i dio grla s kljunom, te su rekonstruirani. Ima uobičajeni oblik vrča s ručkom i grlom s kljunom, samo mu je trbuh kruškolik. Bogato je ukrašen slikanim ukrasom tamnoplave i oker boje. Na prednjoj strani je veliki medaljon obrubljen »ljestvama«. Veći dio medaljona ispunjava grb sa šiljastim završetkom. Grb ima kose naizmjenično svjetle i tamne trake koje se spuštaju s desna na lijevo. Uska polja koja su ostala lijevo i desno od grba popunjena su gustim paralelnim potezima koji svojim završecima stvaraju cik-cak liniju. Bočne strane su također bogato ukrašene i to na potpuno isti način kao vrč s inicijalima I C.

4. VRČ SA MLETAČKIM LAVOM

Visok 17 cm, a promjer dna mu je 10,5 cm. Sačuvano je 10 ulomaka koji čine oko pola vrča, dok su dijelovi koji nedostaju — djelomično grlo, ručka i dno — rekonstruirani.

Vrč je kuglastog oblika s kratkim grlom. Cijeli je tako bogato ukrašen da se sivkasta podloga jedva gdje i opaža. Na prednjoj strani ima medaljon obrubljen ljestvama. Cijeli medaljon ispunjava krilati lav — simbol sv. Marka. Preostao je samo donji dio glave s grivom, prednje i stražnje noge, vrhovi krila i vrh repa. Crtan je dosta nevješto širokim potezom kista, a osjeća se da crtač nije poznavao motiv jer sačuvani dio glave više podsjeća na bradatog čovjeka negoli na lava. Krila su bila izbrazdana uzdužnim potezima

s točkicama između njih. Ukraš izvan medaljona sastoji se od širokih, okomitih traka različite boje preko kojih su povučene tanke cik-cak linije.

Crtež je rađen dosta debelim potezima plave boje; lav je narančastooker boje, a crtež na njemu je djelomično ispod, a djelomično preko oker boje. Stoji na zelenom tlu, a pozadina je jednolično tamnoplava. Iznad desne prednje šape je vrlo izobličena knjiga smeđe boje. Ljestve medaljona su plave.

Okomite trake su zelene, smeđe, narančaste, plave i žute boje. Oko grla i dna vrča je široka smeđa traka, a po dužini ručke je povučena široka plava traka.

Za vrč nisam u literaturi našla sličnih za uporedbu i dataciju, ali je vjerojatno nastao oko 1500. god. U istom nalazištu nađen je ulomak drugog vrča s istim šarenim okomitim trakama, dok su na drugom mjestu nađena još dva djelomično očuvana vrča s takvim bočnim stranama od kojih jedan ima u medaljonu apstraktni motiv po kojemu se može datirati oko 1480. god.¹²⁾

Po svojim zajedničkim osobinama odmah se na prvi pogled opaža da su vrčevi i vremenski i stilski vrlo blizu. Imaju iste oblike koji se samo neznatno razlikuje, a također se ne razlikuju mnogo ni u slikanom ukrasu. Cijelu prednju stranu zauzima veliki medaljon obrubljen karakterističnim okvirom za koji je Chompret upotrijebio izraz »ljestve«.

Bočne strane su također ukrašene, ali uvijek na isti način. Najčešća su dva tipa, jedan sa stupcem malih poteza koji se križaju, kao na vrču s grbom. Kod ovoga tipa redosljed ornamenta se nikada ne mijenja. Drugi tip je s lepezastim ukrasima kao na vrču s perunikom.

Polje u medaljonu može biti međutim ispunjeno najrazličitijim motivima. Obljubljeni su biljni motivi — četverolisna rozeta¹³⁾ ili kita od tri cvijeta, zatim epigrafski i heraldički motivi, Kristov mnogram IHS, ili životinjski, a kadgod i ljudski lik.

Među bojama prevladava plava od svjetlije sivoplave do vrlo tamne, gotovo crne. »Ljestve« su bez izuzetka uvijek plave, također i cijeli ukras izvan medaljona. I u medaljonu skala boja je skromna. Upotrebljavaju se oker, zelena, žuta i smeđa koja kad se razmaže dobiva ljubičasti ton.

Po upotrebljenim motivima i bojama vrčeve bismo mogli datirati u drugu polovinu XV stolj.¹⁴⁾ odnosno tačnije između 1460. i 1495. godine.¹⁵⁾

¹²⁾ Chompret, o. c. Vol. II str. 57, fig. 429.

¹³⁾ Liverani o. c. str. 16.

¹⁴⁾ Ibid l. c.

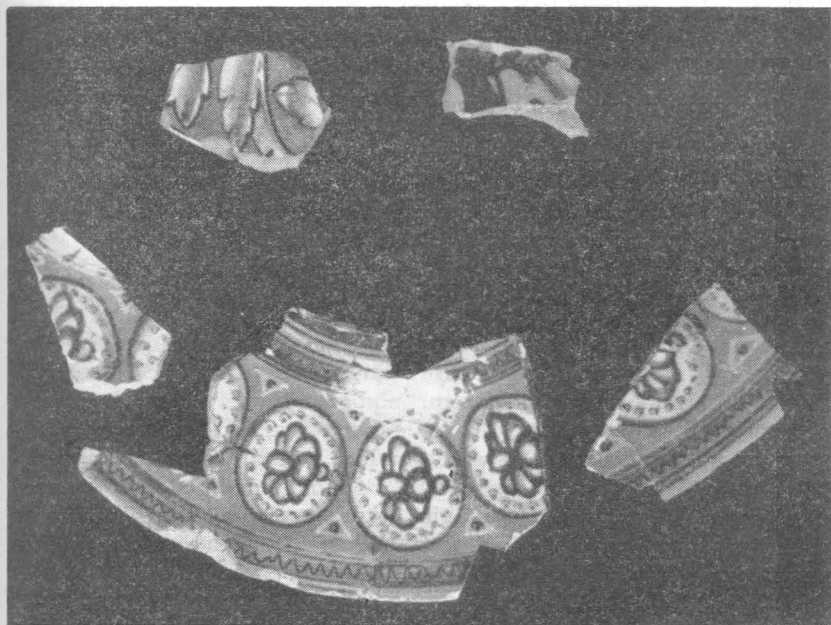
¹⁵⁾ Ballardini o. c. str. 10.

5. ULOMCI DVIJU ZDJELICA

Ulomci pripadaju manjim zdjelicama oblih bočnih strana i tankih stijenki. Od jedne je sačuvano 8 ulomaka koji se djelomično spajaju i ukupno čine skoro polovinu bočnog dijela.

Od druge su sačuvana samo 2 ulomka: jedan od bočnog dijela, a drugi od dna.

Bočni dio prve zdjelice je s unutrašnje strane ukrašen nizom kružnih motiva koji su poznati pod nazivom »palmetta persiana« ili »rosetta persiana« i čine zasebnu skupinu predmeta. Bode¹⁶⁾ je

Ulomci dviju zdjelica. Zadar, Narodni muzej

ovu skupinu predmeta nazvao »grupa s motivom šipka (mogranja)«. Motiv ima nekoliko vrlo sličnih varijanata, ali u biti izgleda kao spljošteni cvijet margarite (takav je oblik na našoj zdjelici), kao šećer od bora ili cvijet čička. Predmeti s ovim motivom datiraju se između 1475. i 1500. god.¹⁷⁾ a pripisuju se faentin-skim radionicama.

Crtež je rađen svjetloplavom bojom, središte rosete je oker sa žutim, a pozadina oker.

¹⁶⁾ Ibid. str. 17.

¹⁷⁾ Ballardini, o. c. str. 10.

Stražnja strana je ukrašena koncentričnim krugovima različitih širina u tamnoplavoj i svjetloljubičastoj boji.

Na ulomcima druge zdjelice upotrebene su gotovo iste boje. Umjesto »rosette persiane« su dugi realistički listovi u plavoj boji na oker pozadini. Na ulomku od dna sačuvan je crtež dijela duge haljine uz koju visi uže, te dio uspravne grede zabodene u zemlju. Kako haljina s užetom podsjeća na franjevačko odijelo mogao bi biti prikazan sv. Frano podno križa. Crtež je u plavoj boji, mantija tamnooker, mjesto gdje je križ zaboden u zemlju zeleno i žuto.

Po istovjetnosti boja i po debljini stijenki zdjelica bi se mogla datirati u isto vrijeme kao i zdjelica s »palmetom persianom«.

6. ZDJELICA S ALEGORIJSKIM PRIKAZOM

Promjer 13 cm, visina 5 cm. Zdjelica je plitka s oblim bočnim stranama koje blago prelaze u ispućeno dno. Na stražnjoj strani nema nožicu. Stijenke su joj vrlo tanke.

Bogato je ukrašena s obje strane. Na gornjoj strani cijelo dno zauzima kružno polje s prikazom likova. U središtu uspravno stoji mlada djevojka okrenuta u lijevo u profilu. Njen lik zahvaća cijelu visinu polja. Odjevena je u dugu haljinu, oko vrata rastvorenu, do pasa uz tijelo, a dolje vrlo široku. Donji dio pada u teškim naborima i potpuno pokriva stopala. Ima duge uske rukave. Na glavi ima jednostavnu maramu vezanu na potiljku. U lijevoj ruci drži veliki rubac, dok je desnu podigla držeći za pramen kose nerazmjerno veliku glavu. Glava pripada mlađem muškarcu s dugom valovitom kosom. Djevojčinom liku pozadinu čini uska vertikalna draperija, dok je inače čitav događaj smješten u vrlo smanjen pejzaš. S nekoliko vijugavih poteza označen je neravni teren po kojemu rastu rijetke vlati trave. Na nebu su zvijezde načinjene poput cvjetića od točkica.

Uz rub polja lijevo i desno od djevojčine glave je natpis *ML-MEN / TOMEO*.

Okvir oko kružnog polja podijeljen je u osam dijelova koji su naizmjenično ispunjeni istim ukrasima: četiri ukrasom ribljih lju-saka, a četiri iskrižanim uporednim crtama s točkicama po sredini.

Stražnja strana je ukrašena raznobojnim koncentričnim krugovima različitih širina. Krugovi započinju kod dna i teku po bočnim stranama do gornjeg ruba.

Crtež je kao i na ostalim do sada opisanim predmetima rađen plavom bojom, a mjestimično dosta širokim potezima. Djevojčina haljina je u gornjem dajelu oker dok je inače žuta sa zelenim sjenama koje su nastale spajanjem plavog crteža sa žutom bojom. Draperija iza njenog lika je plava, a nebo žuto. U pejzažu je upotrebljeno više boja koje su nanošene u širokim vodoravnim poja-

sima. Odmah u prvom planu je oker, zatim široki pojas ljubičaste, a sasvim u pozadini uska pruga svjetloplave boje. Zelene je upotrebljeno vrlo malo, samo nešto uz vijugave plave poteze. Geometrijski ukras na okviru izveden je međusobnom izmjenom plave i oker, a samo su dijelovi međusobno odijeljeni zelenom pregradom. Na reversu su također samo plava i oker boja.

Prikaz na zdjelici je alegorijsko-ljubavnog sadržaja. Natpis MEMENTO MEO (trebalo bi MEMENTO MEI — sjeti se mene) objašnjava smisao. Jednostavnost i nepravilnost u crtežu pokazuju neku naivnost koja se osjeća i u samom natpisu. Ne obazirući se uopće na riječi crtač ga je točno podijelio na dvije polovine od po pet slova.

Zdjelica je rađena oko 1510.¹⁸⁾ u Faenzi ili Deruti. Obje radione imaju neke slične značajke. To su upotreba raznobojnih koncentričnih krugova na stražnjoj strani, dijeljenje okvira u dijelove, a kao središnji motiv imaju kompoziciju likova često baš ljubavnog ili alegorijskog sadržaja.

Za uporedbu nekih detalja imamo nekoliko primjeraka kod Chompreta, tako za ljuste i mrežu na okviru i za djevojčinu odjeću i način češljanja kose.

7. ŠARENI TANJUR

Promjer 25,5 cm, visina 6 cm.

Sastavljen je od ulomaka, ali je skoro čitav sačuvan. Gusto je ukrašen sitnim biljnogeometrijskim ukrasom raspoređenim u koncentrične krugove oko okruglog središnjeg polja. U centralnom polju smješten je osmerokut konkavnih stranica ispunjen vrlo stiliziranim cvijetom. Slijedi nekoliko uskih traka ispunjenih različitim geometrijskim oblicima. Neki se od njih i po četiri puta ponavljaju na tanjuru. Središnje polje smješteno je u veći deveterokut koji također ima konkavne stranice. Na svakom vrhu deveterokuta je križić od tri točkice, a po sredini stranice motiv vrlo sličan malom morskom ježu. Zatim slijedi nekoliko uskih traka, dok je na obodu jedna šira ispunjena naizmjenično kosim pravokutnicima i uskim šiljatim listovima. Na stražnjoj strani su tankim potezima nacrtana kružna i trokutasta polja ispunjena zrakastim motivom i točkicama.

Crtež na cijelom tanjuru rađen je dosta svjetlom sivoplavom bojom uz dodatak svjetlozelene i oker kojima su bojene trake i poneki motiv.

Za uporedbu teže je pronaći sličan predmet, međutim se mnogi detalji nalaze odvojeno na različitim posudama. Cvijet sličan onome u srednjem polju nalazi se na dnu jedne posude u kolekciji van Bode¹⁹⁾ koja se pripisuje firentinskoj radioinci 1470. Pravokutnici poput onih na široj traci nalaze se na obodu jednog predmeta

¹⁸⁾ Liverani, o. c. tabla 40 i sl. 16; Chompret, o. c. Vol II, Table 25, 26, 27, 28, 29.

¹⁹⁾ Chompret, o. c. Vol. II str. 78 f. 615.

u Musée Cluny²⁰⁾ datiran »Faenza 1510«. Motiv sličan morskome ježu ima predmet u kolekciji Murray, datiran »Siena 1505«²¹⁾, također se i križići načinjeni od tri točkice datiraju kao »Siena 1505 god.«²²⁾

Prema ovim podacima tanjur je nastao negdje između 1470. i 1510. godine. Teže je odrediti mjesto izvedbe koje treba tražiti između Faenze, Siene i Firenze.

8. TANJUR S UKRASOM »ALLA PORCELLANA«

Jednostavnog je oblika sa malom nožicom na dnu. Oko dna ima niz plitkih zrakastih udubljenja.

Od predmeta je sačuvano samo 6 ulomaka koji čine oko pola tanjura.

Cijeli je glaziran svjetlosivom glazurom i na obje strane ukrašen plavim crtežom. Na gornjoj strani crtež je podijeljen u dva široka pojasa i u medaljon koji je na dnu. Od medaljona je ostao samo djelomično rub, te se uopće ne može raspoznati kakvog je bio sadržaja. Pojasi su ukrašeni istim vrlo stiliziranim biljnim ukrasom: tankom viticom gusto prekrivenom cvjetićima, krivim potezima i točkama. Unutrašnji pojas se razlikuje od vanjskog po tome što je širi i što je vitica na nekoliko mjesta prekinuta velikim cvijetom sličnim suncokretu. Moglo je biti četiri do pet cvjetova. Pojasevi su međusobno odijeljeni uskim potezom.

Ukras na poledini je također podijeljen u dva pojasa: gornji sačinjava vijenac vijugavih poteza, a unutrašnji vijenac vrlo nepravilnih krugova ispunjenih nepravilnim zvijezdama.

Ukras na tanjuru je osobitost keramike nastale pod utjecajem kineskog porculana radi kojega i nosi naziv »a porcellana« ili »alla porcellana«. Krajem XV stoljeća počeli su u Evropu stizati prvi predmeti od porculana. Kako ih je bilo teško nabaviti javlja se niz pokušaja da se porculan proizvede i u Evropi. Keramičari međutim polaze lakšim putem i prihvaćaju od porculana samo njegove likovne osobine: oblik, boju i ukras. Kako je u to vrijeme u Kini (za vrijeme dinastije Ming) prevladavao ukras u plavoj boji, glina se prekriva debelom bijelom glazurom, koja oponaša materijal porculana, i ukrašava samo plavim sitnim ukrasom. Najčešći je motiv neprekinuta vitica u koju je uklopljeno nekoliko cvjetova sličnih lotosu ili krizantemi.²³⁾ U Faenzi je najviše bila prihvaćena ta vrsta ukrašavanja i to krajem XV i početkom XVI stoljeća.

²⁰⁾ Ibid. str. 60, fig. 453.

²¹⁾ Ibid. str. 115, fig. 913.

²²⁾ Ibid. str. 115, fig. 905.

²³⁾ Liverani, o. c. str. 22.

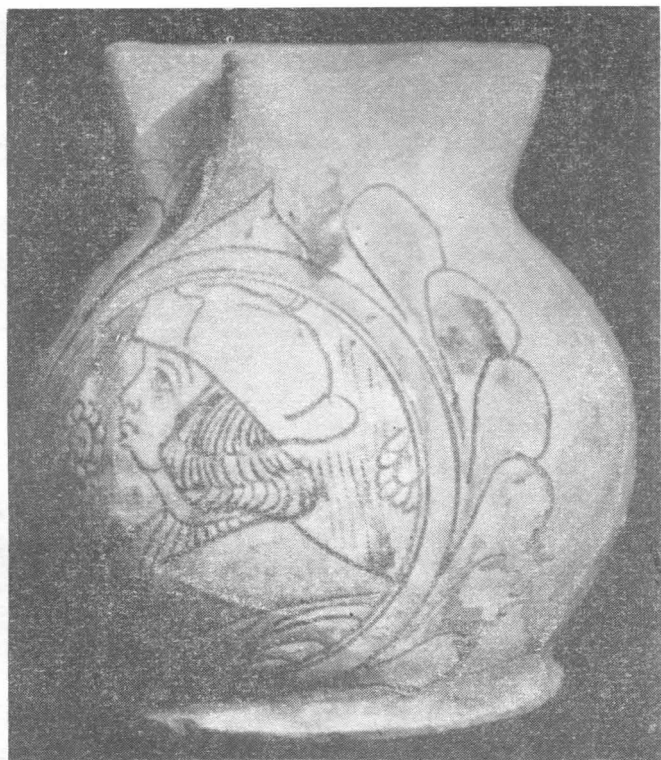
Vrč s portretom muškarca. Zadar, Narodni muzej

9. i 10. DVA VRČA S MUŠKIM PORTRETIMA

Visina 16 cm, promjer dna 10,5 cm. Vrčevi su istog oblika, dosta niski i trbušasti, s jednostavnim kljunom i jednostavnom ručkom koja se u donjem dijelu stapa s vrčem. Uz rub grla imaju kao ukras uski žlijeb. Ukrašeni su graviranim ukrasom što znači da su preko crvene gline ingubirani bijelom. Ukras se ograničio samo na okrugli medaljon na prednjoj strani. Medaljon ima pravilni oblik kruga sa promjerom nešto manjim od razmaka između nožice i početka kljuna. Ima potpuno jednostavni okvir koji je obrubljen vijencem okruglastih listova. Listovi polaze od dna medaljona u dva pravca i na tjemenu medaljona se sastaju.

Unutar medaljona su poprsja muških likova.

Portret na jednome vrču predstavlja starijeg muškarca u profilu. Na licu se osobito ističe obrijana kratka brada s velikim podbratkom. Na glavi ima veliku, meku kapu po ondašnjem na-

Vrč s portretom muškarca. Zadar, Narodni muzej

činu odijevanja. Vrč je široka i pada mu djelomično i preko obrva. Ispod kape je duga kosa do ramena i na krajevima malo zavrnutu. Označeni su prameni kose.

Odjeven je u kaput s velikim ovratnikom, a ispod njega izviruje košulja s okomitim prugama.

Ispred i iza portreta nacrtan je cvijet margarite. Cijela pozadina izbrazdana je uporednim točkastim potezima. Muškarac na drugom vrču je mladolik, jake brade i naglašenog nosa. Na glavi mu je kapa slična onoj na prijašnjem portretu, samo je manja i više je uz glavu iako također prekriva obrve. Kosa je duga i bujna, a zahvaćena je, čini se, u tanku mrežicu koja se vidi samo na potiljku. Odjeven je u kaput s malim ovratnikom, koji je na prsima rastvoren i otkriva košulju s vodoravnim prugama.

Na pozadini su također dvije margarite i točkasti potezi. Na oba vrča crtež je smeđe boje: ostrim predmetom, kojim je crtež ugraviran, odstranjen je bijeli sloj i oslobođena crvena podloga koja premazana prozirnom glazurom dobiva smeđu boju. Inače

su upotrebljene iste boje na oba vrča: zelena i žuta koja prelazi u oker. Oba muškarca imaju kosu i kaput oker boje sa zelenim rukavima. Pozadina izuzevši margaritu je zelena, a okvir medaljona je oker. Listovi oko medaljona su naizmjenično zelena i oker boja. Na vrču s mladim muškarcem boje su se prilikom pečenja razlile i preko kape.

Ova dva portreta spadaju u grupu graviranih muških i ženskih portreta koji se javljaju na raznim posudama: vrčevima, tanjurima i zdjelama. Zajedničke oznake su im u tome što su redovito pokazana samo poprsja sa licem u profilu. Pozadina im je izbrazdana točkastim crtama, a sa svake strane ugraviran je cvijet margarite. Vrlo često se još u donjem dijelu pozadine javlja pletena ograda, koja je vjerojatno preuzeta s gotičkih tapiserija. Istu pozadinu imaju i predmeti na kojima se kao središnji lik umjesto portreta javlja kakva životinja: pas, zec ili slično. Nekoliko takvih posuda našlo se u Zadru. Vrčevi su nastali u drugoj polovini XV stoljeća u jednoj od radiona u sjevernoj Italiji: Ferrari,²⁴⁾ Bologni ili Padovi.²⁵⁾ Za sjevernu Italiju karakteristična je izrada posuda od crvene gline.

Vrlo sličan portret muškarca nalazi se na jednom tanjuru u muzeju u Ferrari; osobito je sličan u kratkoj bradi i podbratku. Sličnost je također i u kapi, te karakterističnoj margariti i crtanoj pozadini. Istovjetni vijenac oko medaljona ima vrč također s muškim portretom reproduciran u Baroniju,²⁶⁾ koji ga datira u XV stolj. u Padovu.

11. ULOMAK TANJURA ILI ZDJELE S LIKOM ANDELA

Sačuvano je nešto više od pola tanjura. Rub, koji je sigurno bio ukrašen geometrijskim ukrasom naknadno je odrezan i to vrlo pravilno u krugu.

Izrađen je od crvene gline, a na gornjoj strani je ingubiran bijelom i ukrašen graviranim crtežom. Cijeli sačuvani dio zaprema poprsje anđela. Lice okrenuto u poluprofilu uokvireno je dugom kovrčastom kosom koja se spušta i preko ramena. Od odjeće sačuvan je samo gornji dio nabranog rukava. Poviše tjemena glave je zrakasti svetokrug, a iznad sačuvanog desnog ramena dio krila s dugim perima. Pozadina je izbrazdana točkastim uporednim potezima. Upotrijebljena je redovita skala boja. Kosa je oker, pozadina zelena, a haljina i krilo prljavoljubičaste boje. Tanjur spada u istu grupu ingubirane i gravirane keramike sjeverne Italije. Pozadina crteža ima karakteristične točkaste uporedne poteze, samo nedostaju margarite. U izgledu lica anđela osjeća se duh renesanse i treba ga datirati bliže kraju XV stoljeća.

²⁴⁾ Ibid. str. 18; Ferrari V., *La ceramica grafito ferrarese nei secoli XV—XVI*, Ferrara 1960.

²⁵⁾ Chompert, o. c. Vol. II, str. 100, fig. 792; Baroni C., *Ceramiche italiane minori del Castello Sforzesco*, Milano 1934.; Moschetti, *Della ceramica graffita padovana del sec. XIV al XVII »Padova« 1931. f. I, II, III, IV.*

²⁶⁾ Baroni, o. c.

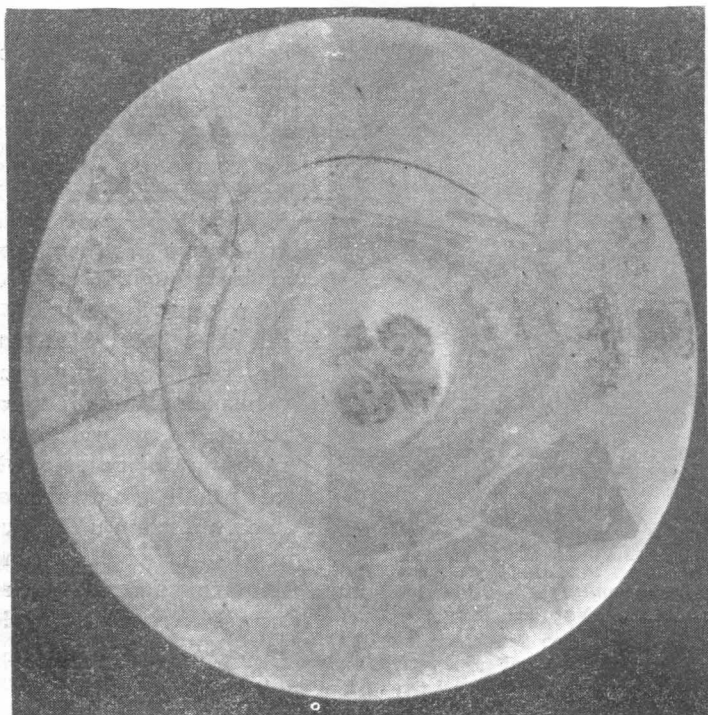

Ulomak tanjura ili zdjele s anđelom. Zadar, Narodni muzej

12. HISPANOMAURSKI TANJUR

Promjer 33 cm, visina 4,5 cm.

Tanjur je sačuvan gotovo cijeli, samo u vrlo lošem stanju. Ukras koji je izrađen bojom u kojoj ima metalnog pigmenta je potpuno oksidirao i izgubio metalni sjaj pretvorivši se u smeđeljubičastu boju.

Hispanomaurski tanjur. Zadar, Narodni muzej

Tanjur je plitak i ponešto nepravilnog valovitog oboda.

Po sredini oboda ima malo stepeničasto izbočenje.

Ukrašen je gustim stiliziranim biljnim ukrasom koji se sastoji od malih grozdastih listova i vijugastih linija. Na dva mjesta motiv presjecaju dva tanka kruga. Na dnu, u polju nepravilnog oblika, nacrtan je stilizirani cvijet ljiljana koji zauzima skoro cijelo polje. Stražnja strana je također ukrašena koncentričnim krugovima koji su zapravo razvučena spirala s ishodištem u središtu dna.

Među do sada opisanim predmetima ovo je prvi primjerak koji se razlikuje od talijanske keramike, drugačije mu je obrada i ukrasni elementi. Ovdje se prvi put susrećemo s »lustru«
tehnikom

*Hispanomaurski »albarello«.
Zadar, Narodni muzej*

13. HISPANOMAURSKI »ALBARELLO«

Visok je 21 cm (rekonstruiran), a promjer dna 11 cm. Sačuvava se u većem ulomku koji mu zahvata nešto više od donje polovine. Posuda je u obliku valjka s uvinutim plaštom. Otvor i stopa su uži od promjera valjka, ali su naglašeni profilom. Cijela posuda je gusto ukrašena sitnim biljnim ukrasom, potpuno istovetnim ukrasu na prije opisanom tanjuru. Jedina je razlika u tome što su poneki grozdasti listovi prekriveni plavim mrljama koje su u nekoliko nizova pravilno raspoređene oko valjka.

Taj oblik posude poznat je po nazivu »albarello« i spada među arhajske oblike keramike XIII, XIV. stoljeća, ali se upotrebljava i u kasnijim razdobljima. Najčešće »albarelli« služe kao apotekarski vrčevi ali se upotrebljavaju i kao ukrasne posude. Na slici Huga

²⁷⁾ Liverani o. c. str. 15.

²⁸⁾ Chompret, o. c. str. 104, f 818, 819.

koja je osobina španjolske, tzv. hispanomaurske keramike, a talijanske radionice su je tek pokušavale oponašati. Nažalost naš tanjur je toliko oštećen da se od te specijalne tehnike ništa ne vidi. Izrađen je od svjetloružičaste zemlje i glaziran prljavobijelom glazurom. Preko glazure crtao se ornament zlatnom bojom koja je u sebi imala metalnog pigmenta za razliku od talijanske keramike s »lustrom« koji se postizao vještim izborom žutih i narančastih boja koje su se prelijevale poput zlatne boje.²⁷⁾ Ukrašen je vrlo sitan i gust i osjeća se u njemu utjecaj maurskih motiva. Ne raspoložuci literaturom o hispanomaurskoj keramici iznijet ću primjer za uporedbu iz Chompret-ove knjige.²⁸⁾ Radi se o dvama tanjurima u muzeju u Pesaru, koji su osim središnjeg motiva istovetni našem. Označeni su kao keramika iz Valencije iz XV st.

van der Goesa, Poklonstvo pastira na poznatom oltaru Portinari u Uffizima u Firenci vidimo takav »albarello« ispunjen cvijećem.²⁹⁾ Taj naslikani primjerak ima identičan ornamentalni motiv našeg »albarella« (samo većih dimenzija) pa nam može pomoći pri dataciji. Kako je poznato oltar Portinari je naslikan god. 1472—75.

Uzimajući u obzir sve elemente za datiranje pojedinih posuda možemo lako odrediti vremenske okvire materijalu iz obrađenog nalazišta: najdonja granica oko god. 1470, najgornja oko 1510. Većina zadarskih nalazišta iz smetišta sadrži materijal iz tog vremena, tako da se obrađeno nalazište može smatrati tipičnim.

Daljnijim sistematskim izučavanjem i objavljivanjem tog dosad zapostavljenog materijala osvijetlit će se još jedno područje povijesti umjetnosti u Zadru, a s vremenom i riješiti, nadam se, neki od problema u vezi s uvozom i možda domaćim radionicama.

Željela bih da ovaj članak dade podstreka i stručnjacima u ostalim našim primorskim gradovima da se pozabave ostacima tog zanimljivog inventara primijenjene umjetnosti.

²⁹⁾ Lassaigue J. — Argan G. C. Le Quinzieme siècle, Les grands siècles de la peinture SKIRA, Geneve 1955, str. 157.

EXTRAIT DE L'INVENTAIRE DES MAJOLIQUES DE ZADAR

SOFIJA PETRICIOLI

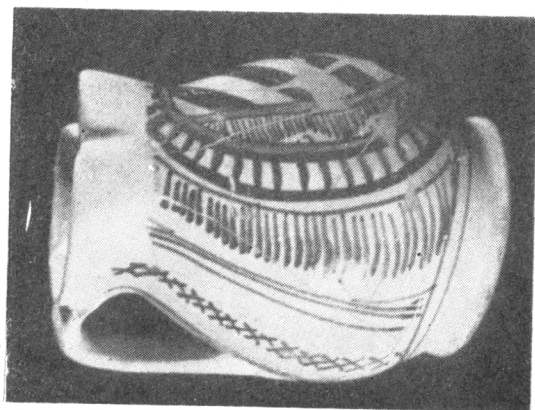
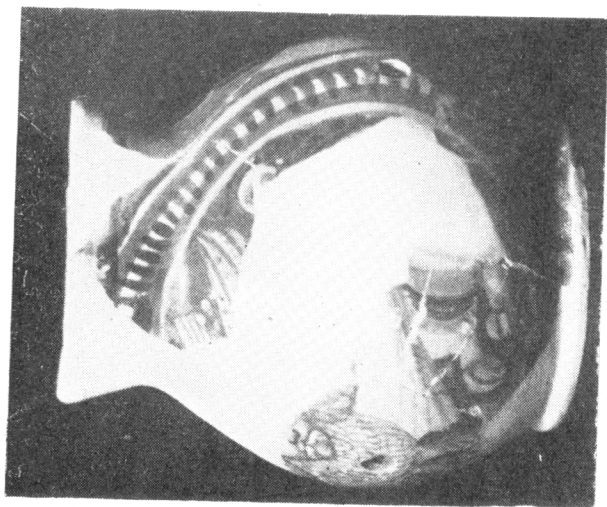
A l'occasion de travaux de construction, on a mis au jour, à Zadar, au cours de ces dernières années, beaucoup de fragments de céramique (majolique) vernie que l'on peut dater du XVe au XVIIe s. Les trouvailles les plus importantes ont été faites sur l'emplacement d'anciens dépôts d'immondices dans les cours des maisons, car on y a trouvé tellement de morceaux qu'on peut reconstituer les objets entiers sans beaucoup de difficultés.

L'auteur étudie l'une de ces trouvailles provenant du centre de Zadar, et en publie les exemplaires les plus importants. Quatre cruches du gothique tardif avec motifs ornementaux peints présentent les caractéristiques des produits de Faïenza. Les fragments de deux écuelles peintes, dont l'une reproduit le motif appelé »palmetta persiana«, une écuelle peinte avec motifs allégoriques et l'inscription MEMENTO MEO. une assiette peinte richement ornementée, et des fragments d'assiettes avec motifs »alla porcelana« appartiennent aussi au cycle de Faïenza. Deux cruches avec portraits d'hommes ont été exécutées d'après la technique de la gravure (ceramica graffita). De même qu'un fragment d'assiette avec représentation d'ange. Un groupe spécial est formé par une assiette et un ustensile cylindrique (appelé: albarello), tous deux d'origine espagnole. Ils appartiennent à la céramique appelée »hispano-mauresque« que l'on exécutait d'après la technique »a lustro«. A cause de la grande fragilité de telles surfaces vernies, ces motifs ornementaux sont, sur ces objets, assez endommagés. Surtout sur l'assiette.

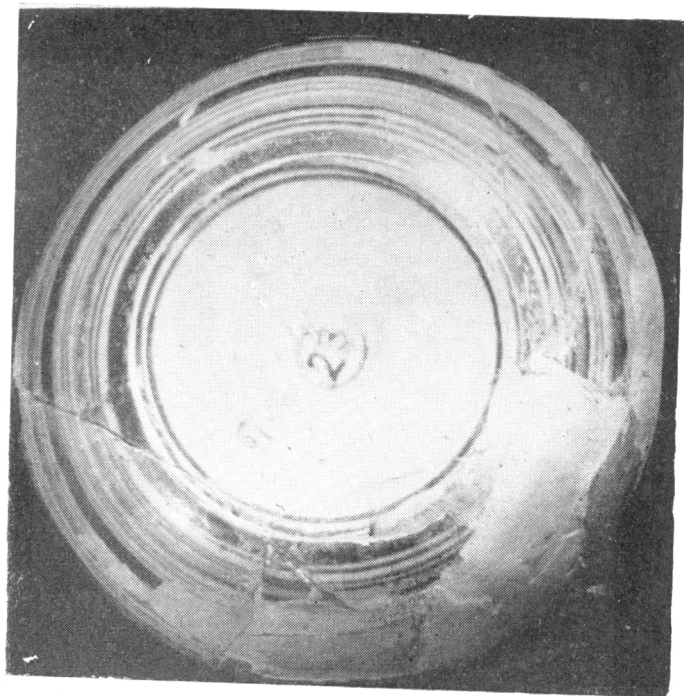
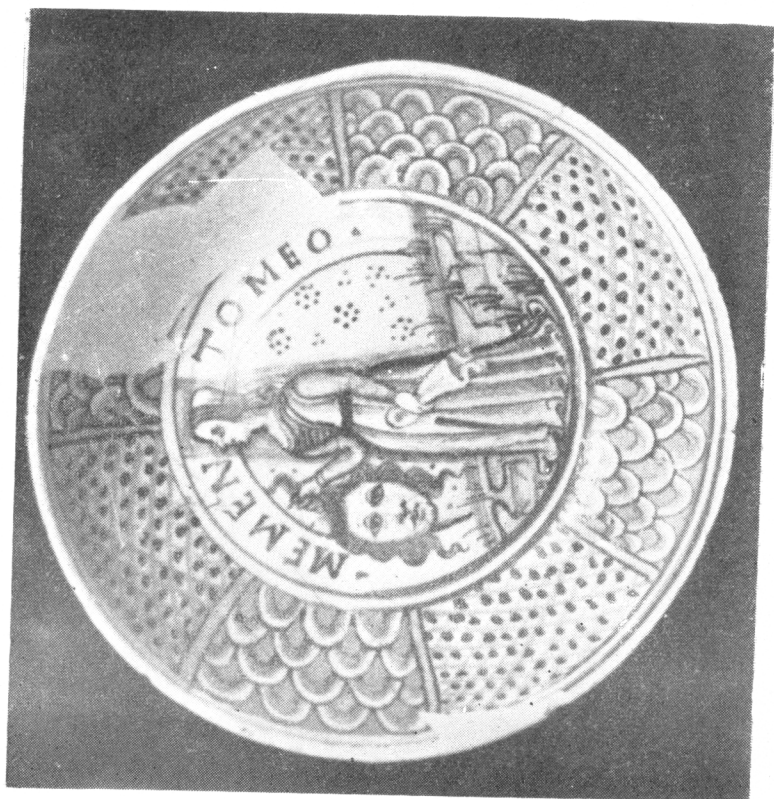
En analysant toutes les caractéristiques de ces fragments, l'auteur arrive à la conclusion que le matériel de cette trouvaille peut, dans ses grandes lignes, être daté entre 1470 et 1520.

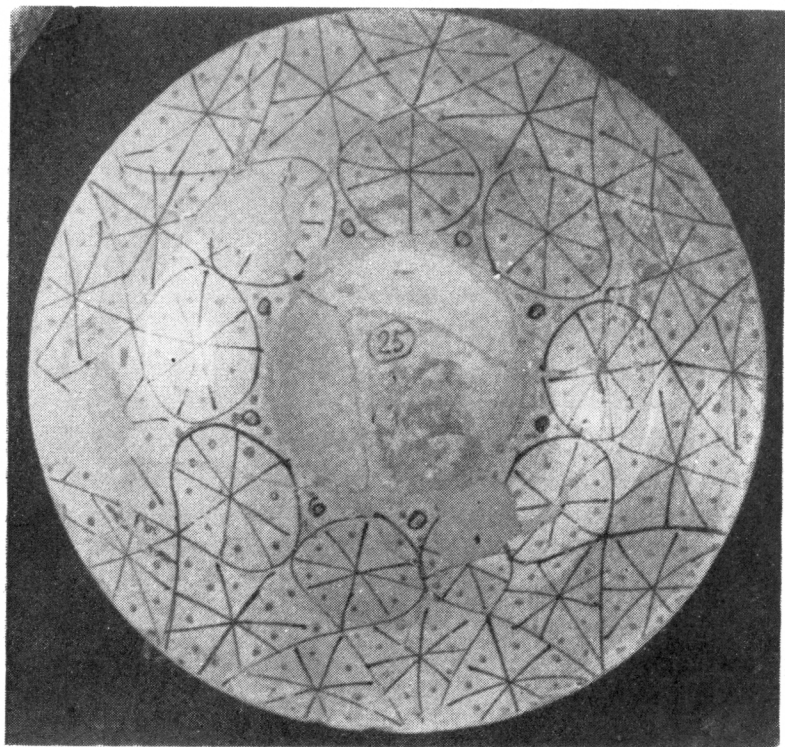
25. Vrč sa cvijetom perunike i vrč s inicijalom. Zadar, Narodni muzej

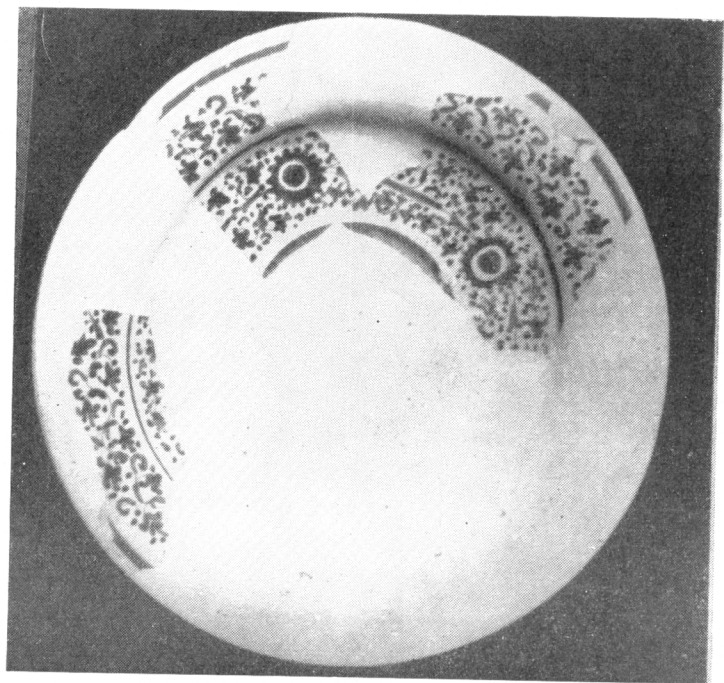
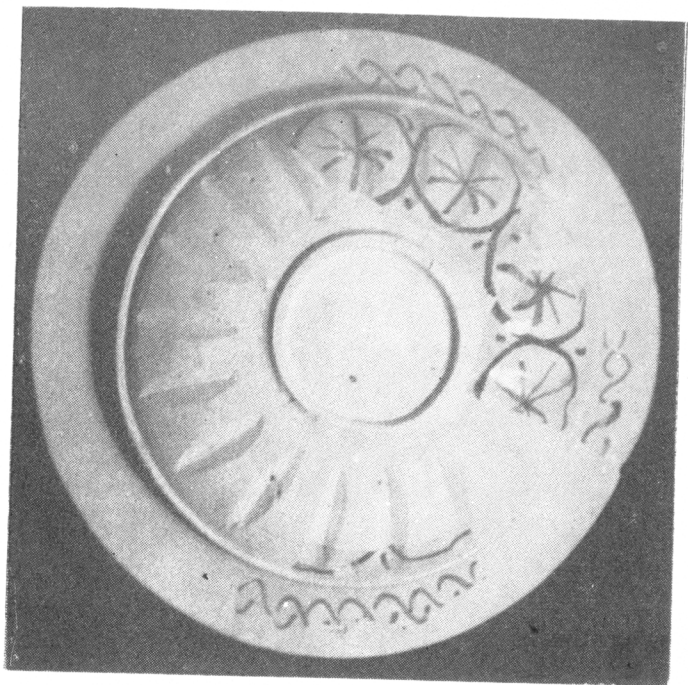
26. Vrč s grbom i vrč s mlitačkim larvom. Zadar, Narodni muzej

27. Zajela s alegorijskim prikazom. Zadar, Narodni muzej

28. Sareni tanjur. Zadar, Narodni muzej

29. Tanjur s ukrasom »alla porcelana«. Zadar, Narodni muzej